

LA CONSERVACIÓ DE FOTOGRAFIES AL SEGLE XXI

James M. Reilly

Image Permanence Institute

Institut de Tecnologia de Rochester/IPI

INTRODUCCIÓ

Quan ja ha passat una dècada del segle XXI, l'àmbit de la conservació fotogràfica ha canviat molt per comparació a quinze o vint anys enrere. Hi ha coses que s'han mantingut igual, però moltes altres —particularment, la fi de les imatges analògiques sobre una base química i una transició gairebé total a les tecnologies digitals—han creat tot un nou context per a les fotografies i per a les col·leccions de fotografies de les entitats. Ara hem d'anar molt en compte quan parlem de la conservació de fotografies per distingir entre els objectes reals (còpies, negatius, diapositives, entre altres) i els arxius d'imatges digitals o les representacions anomenades «còpia temporal». Les imatges digitals també són fotografies, però en un altre sentit, amb un context del tot diferent pel que fa a la conservació. La diferència fonamental entre la conservació d'arxius digitals i la pràctica de conservar objectes fotogràfics analògics és, de ben segur, l'aspecte més important que té en compte avui dia la conservació.

El vell debat de si les fotografies són una autèntica expressió artística o documents merament mecànics fa temps que es va acabar. Les fotografies ocupen un lloc ben visible, si bé secundari, en el florescent mercat de l'art, tot i que els artistes contemporanis acostumen a evitar l'estigma d'identificar-se a si mateixos com a simples «fotògrafs». El mínim percentatge de fotografies que poden ser considerades «art» i que els museus i els col·leccionistes busquen amb afany no corre el risc de caure en l'oblit o de ser rebutjat. Aquests objectes reben un alt reconeixement. El seu valor econòmic i la seva condició cultural inqüestionable han donat lloc a un quadre mundial de conservadors professionals de fotografies. Gairebé tots els grans museus d'arts majors disposen d'una secció de fotografia completa amb un conservador i un restaurador. Per comparació a fa vint anys, avui dia hi ha moltes més persones centenars, potser milers que s'identifiquen a si mateixos com a restauradors de fotografies o especialistes en conservació a jornada completa. Aquesta gran expansió i desenvolupament del sector afecta i enriqueix tota mena de col·leccions. Únicament pot ser considerat com un avenç molt positiu que hauria d'haver arribat molt abans.

UN MARC CONCEPTUAL CANVIANT I UN PANORAMA CULTURAL PER A LA CONSERVACIÓ DE FOTOGRAFIES

Considerant el paper que té la fotografia en la societat en un context més ampli, hi ha tota mena d'imatges pertot arreu, i en quantitats molt més elevades que mai. Les estadístiques ens diuen que ara es fan moltes més imatges digitals que mai abans, tot i que un percentatge cada cop més reduït no arriba mai a la impressió material. Si bé vivim en l'era digital des de fa només uns quants anys, els objectes fotogràfics elaborats seguint els vells sistemes químics analògics han esdevingut poc corrents, fins i tot curiosos i nostàlgics. Les col·leccions de fotografies analògiques de les institucions continuen creixent malgrat la fi de la imatge analògica perquè moltes fotografies que eren propietat de particulars o empreses són donades o venudes als organismes. El consens general és que els objectes fotogràfics de les col·leccions institucionals formen part del nostre passat col·lectiu, i que els seus orígens en la llum i l'objectiu són un testimoni més autèntic del passat que les imatges i el cinema modificats digitalment d'avui dia.

Fins a la darrer part del segle XX, les fotografies tan sols existien com a objectes físics. Gairebé sempre eren vistes com a sentimentals o utilitàries i, per tant, a poc a poc van anar perdent la seva utilitat amb el pas del temps. Ara és més fàcil sostenir que mereixen ser conservades amb cura perquè ha passat el temps i són

una classe única de missatge visual extret de la nostra pròpia història. El progrés imparabile de la tecnologia, el canvi climàtic global i una situació econòmica incerta han causat la impressió que el món està canviant d'una manera irreversible, imprevisible i terrorífica. De fet, aquesta inquietud ajuda a trobar arguments per conservar l'arxiu fotogràfic d'un passat irrecuperable.

No obstant això, aquest escenari té també un costat negre. Potser sí que es creu que val la pena conservar les fotografies, però els organismes que les allotgen estan amenaçats. El núvol que plana sobre el sector de la conservació de fotografies avui dia prové dels canvis que s'han produït en la societat i la cultura a causa de la revolució digital i a les dificultats econòmiques actuals. Internet i la sensació que l'acompanya de poder accedir de manera immediata a qualsevol informació d'arreu del món han *soscavat la raó de ser de les mateixes institucions col·leccionistes*. Els tres tipus principals d'organismes que allotgen col·leccions de fotografies són les biblioteques, els museus i els arxius. Les biblioteques estan lluitant per definir el lloc que ocupen en l'era d'Internet i el llibre electrònic. Els museus han perdut el seu paper com a centres de recerca i han adquirit un nou mandat per entretenir el públic. Els arxius dediquen bona part del seu temps a resoldre el problema d'emmagatzemar la informació digital. En altres paraules, la bona notícia és que la societat finalment ha decidit que els objectes fotogràfics són valuosos i que val la pena conservar-los, però la mala notícia és que la societat s'està qüestionant fins a quin punt són necessàries les entitats que les allotgen i les protegeixen, i també fins a quin punt val la pena invertir-hi. El cert, però, és que aquestes entitats, especialment les més petites, estan lluitant per sobreviure.

PODEN SOBREVIVRE LES COL·LECCIONS FOTOGRÀFIQUES DE LES ENTITATS?

Hi ha una tendència a distingir entre les col·leccions de dades electròniques (només digitals) i les col·leccions especials en què l'artefacte o el valor monetari dels objectes fotogràfics és primordial, amb la qual cosa no té cap lògica conservar tot el conjunt de les fotos. ¿Tindran les fotografies la mateixa fi que sembla que és el futur dels llibres de les biblioteques; és a dir, seran traslladades a magatzems centrals d'on es recuperaran de manera ocasional o bé aniran a parar a les escombraries i seran substituïdes per terminals d'Internet? Google Llibres i els seus projectes successors estan soscavant a poc a poc les raons per continuar tenint els llibres a l'abast a les biblioteques de recerca. Tan sols les col·leccions especials i els llibres insòlits semblen immunes a aquesta tendència. Així doncs, no sembla gaire lògic que hi hagin d'haver dues-centes biblioteques per conservar tiratges complets dels mateixos diaris impresos.

Es pot argumentar que les col·leccions fotogràfiques són úniques, però de fet moltes entitats conserven fotografies publicades que ja són presents en grans quantitats en altres col·leccions. El problema és que la voluntat —i els recursos— de les entitats per lliurar una batalla en dos fronts alhora s'estan esgotant. Un front és la tasca tan cara i llarga que implica digitalitzar les seves col·leccions. L'altre és la despesa i el temps necessaris per garantir la supervivència dels objectes fotogràfics tradicionals de les maneres que ara entenem per necessàries. Un dels factors que actuen en detriment de la conservació és que de vegades les entitats no saben què han de conservar: l'original material o el substituït digital. És fàcil dir que tots dos fan la seva funció i que tots dos mereixen ser conservats, però a la pràctica, cada vegada hi ha menys entitats que es poden permetre aquest luxe, i han de prendre una decisió.

CONSERVACIÓ DIGITAL VERSUS CONSERVACIÓ TRADICIONAL

La conservació digital és tan diferent de la conservació tradicional que es podria dedicar un apartat diferent a cada una d'elles. Les aptituds i la infraestructura necessàries per a la conservació digital provenen bàsicament del món de la tecnologia de la informació i l'administració de sistemes informàtics. Atès que a la pràctica hi ha poca diferència entre conservar imatges digitals i fer accessibles molts altres tipus d'informació que es genera i s'empra en una entitat, existeix la percepció que les inversions en la gestió d'actius digitals en general són útils a tota l'entitat, fan un «doble servei» i són de vital necessitat. Conservar els objectes materials,

per contra, sembla problemàtic i costós, a més de ser una tasca que genera pocs beneficis per a les entitats mancades de recursos econòmics.

La conservació de col·leccions de fotografies materials sempre ha estat problemàtica per unes raons que es basen en la seva pròpia natura. Acostumen a ser grans. No és gens insòlit que les col·leccions continguin desenes o centenars de milers d'imatges, fins i tot milions. La grandària desmesurada de les col·leccions planteja immediatament alguns interrogants: com s'organitzaran, descriuran, allotjaran o recuperaran? Què contenen exactament i què és el que «val la pena conservar»? És prou sabut que les fotografies són molt difícils de catalogar i indexar. També són majoritàriament invisibles, ja que s'amaguen en capsos, carpetes i calaixos (potser tan sols se'n conserven els negatius), els quals costa saber què contenen i, per tant, se n'acostuma a desconèixer el valor. Les fotografies recollides o creades amb un propòsit potser són pertinents per a molts altres propòsits. Les entitats tenen dificultats a l'hora de valorar aquestes qüestions i és fàcil que acabin desentenent-se'n dient: «No ens dediquem a aquesta mena de col·leccions».

CANVIS EN LA PRÀCTICA DE LA CONSERVACIÓ DELS MATERIALS FOTOGRÀFICS

La pràctica moderna de la conservació de fotografies (en el sentit físic, tradicional) ha canviat en els darrers vint anys a causa d'un coneixement més acurat de les necessitats dels materials de deteriorament ràpid que formen les imatges. Ara sabem que el nitrat de cel·lulosa i els plàstics d'acetat, els tints de color i, fins i tot, el vidre requereixen unes condicions ambientals especials perquè, durant moltes dècades, no mostrin un deteriorament significatiu. Per descomptat, els principis bàsics de la conservació encara són vàlids. La primera prioritat és la seguretat física, un sostre i un pany a la porta, seguit de prop per l'ordre i l'organització intel·lectual. Sense això, ja no importa pràcticament res. A continuació ve la preparació en cas d'emergència, que és més important que mai a mesura que l'escalfament global provoca unes temperatures més extremes i augmenta les probabilitats que hi hagi un incendi, una inundació i una sequera de dimensions devastadores.

Hem tornat a aprendre l'antiga lliçó basada en la importància dels recipients, però amb la diferència que ara sabem què poden i no poden fer. Les fotografies de tota mena només estan preparades per enfrontar-se amb els rigors d'una exposició directa al món durant poc temps. Els recipients protegeixen de la llum, la pols i l'agressió química dels contaminants atmosfèrics i eviten que les fotografies es facin malbé a causa d'una manipulació inadequada. Fomenten un sentit d'ordre i organització, i van acompanyades d'una informació que és útil a l'hora de recuperar-les. El que no poden fer és compensar unes condicions ambientals inadequades. Dit d'una manera senzilla: la fotografia en color i qualsevol altre tipus de fotografia amb una base d'acetat o nitrat de cel·lulosa ha de ser emmagatzemada en fred per mantenir-se en bon estat durant més de cinquanta anys aproximadament. No hi ha manera d'evitar aquests fets físics que són a l'origen de la naturalesa química bàsica dels materials i les lleis de la física. L'aigua no fluirà pendent amunt ni tampoc hi ha cap màquina que estigui sempre en funcionament. Els recipients, sigui quin sigui el grau de satisfacció psicològica o estètica que causi a un arxiver, no canviaran la necessitat d'un emmagatzematge en fred. Tanmateix, les condicions ambientals poden minvar els efectes causats per uns recipients d'escassa qualitat, mitjançant la reducció de l'índex de reaccions químiques que poden tenir lloc de resultes de les interaccions amb paper o cartó reactiu que contingui, per exemple, lignina.

Un altre canvi significatiu que s'ha produït en la conservació de fotografies en els darrers vint anys és el reconeixement de la necessitat d'entendre millor la condició material de la fotografia. Molta gent acostumava a veure les imatges en blanc i negre sobre una base de plata com a «permanents». El deteriorament, quan es manifestava (com passava molt sovint), s'atribuïa a un mal fitxatge i rentatge. Des de la visió moderna, l'opinió és una altra de ben diferent. Ara sabem que l'oxidació de la imatge sobre una base de plata (una forma de corrosió metàl·lica), i no un processament de mala qualitat, és la causa de l'esgrogueïment i la descoloració de les imatges en blanc i negre de tota mena. La clau per conservar les imatges sobre una base de plata és mantenir la humitat relativa per sota d'un 50%, per evitar les reaccions corrosives de la humitat i impedir que es produeixin. En aquest aspecte, l'oxidació de la imatge amb base de plata no difereix d'altres formes de corrosió metàl·lica. Aquest és un altre exemple de per què ara, en la conservació de fotografies, s'insisteix a mantenir unes condicions ambientals adequades.

De tota manera, cal entendre i reconèixer quines imatges fotogràfiques estan formades per plata i quines no. De la mateixa manera, hem de poder identificar els procediments pels quals es creaven les fotografies per tal de conèixer, així, els materials de què estan compostes. Serà aleshores quan podrem fer els passos adients per conservar-les segons la seva condició material i necessitats. La paraula que millor descriu aquest esforç conjunt en la conservació de fotografies avui dia és la *caracterització*. Això vol significar tant una inspecció del laboratori d'alta tecnologia com la capacitat per reconèixer els diversos procediments fotogràfics mitjançant una anàlisi a ull nu i amb unes lents d'augment senzilles. El sector de la conservació no havia posat mai tant d'èmfasi com avui en la identificació del procediment i l'educació dels arxivers i conservadors sobre la naturalesa dels objectes fotogràfics.

CONCLUSIÓ

Ara tenim més de cent seixanta anys d'experiència en el camp de la conservació de fotografies. El temps ens diu realment si les fotografies estan preparades per sobreviure durant segles, o no. Poques fotografies viuran tant com els gravats sobre planxa de coure. Moltes no sobreviuran les persones que viuen avui. Gràcies a la recerca sobre els materials fotogràfics, sabem què necessitarem per assegurar-nos que la majoria de fotografies es conservin durant segles. Els interrogants que ara ens assalten és si donem prioritat a la seva forma material original o no, i si ho fem, si tindrem la voluntat de fer el que cal per conservar-les. Això significarà, sens dubte, que cal trobar noves maneres de conservar organismes, i no tan sols objectes.

RESUMEN

Con la transición a la imagen digital, la conservación de las imágenes químicas (analógica) se enfrenta a una nueva urgencia. Algunas imágenes analógicas han sido siempre consideradas como valiosas obras de arte o importantes testimonios de la historia. Hoy en día, existe un nuevo equipo de conservadores del arte que se han especializado en la restauración de magníficas fotografías. Al mismo tiempo, estudios recientes nos han enseñado cómo utilizar las condiciones ambientales, espacios adecuados y las alternativas digitales para cuidar la gran cantidad de imágenes analógicas que pasaran a formar las bases de la futura educación y documentación de los siglos XIX y XX. El progreso en ambos aspectos será el tema de esta presentación.

RÉSUMÉ

Avec la transition vers l'imagerie numérique, la préservation d'images chimiques (analogiques) devient urgente. Certaines images analogiques ont toujours été considérées comme des œuvres d'art précieuses ou des traces importantes de l'histoire. De nos jours, il existe une nouvelle lignée de conservateurs d'art spécialisés dans la restauration de photographies fines. Parallèlement, les recherches réalisées récemment montrent comment utiliser les conditions environnementales, les emballages appropriés et les substituts numériques pour prendre soin des très nombreuses images analogiques qui constitueront la base du savoir futur et de la documentation sur les XIXe et XXe siècles. Cette présentation porte sur les progrès réalisés dans ce domaine.

SUMMARY

With the transition to digital imaging, the preservation of chemical (analog) images takes on new urgency. Some analog images have always been regarded as precious works of art or important evidence of history. Today, there is a new cadre of art conservators who specialize in the restoration of fine photographs. At the same time, recent research has taught us how to use environmental conditions, proper enclosures, and digital surrogates to care for the great mass of analog images that will form the basis of future scholarship and documentation of the 19th and 20th centuries. Progress in both aspects will be the subject of this presentation.